

## TEKNOLOGIYA FANI DARSLARIDA O'QUVCHILAR TADBIRKORLIGINI TASHKIL ETISH IMKONIYATLARI

**Jaloldinova Shaxnoza Xasanboevna**

Andijon davlat pedagogika instituti

Mir-yusupova Muxayyoxon Alimjonova

Andijon davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

**Jabborova Umida Yusupovna**

Jizzax davlat pedagogika

universiteti Sirtqi bo'lim, o'qituvchisi

### ANNOTATSIYA

O'quvchilarda ilk iqtisodiy ta'lim-tarbiya faoliyatini samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biri ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish ularda ilk iqtisodiy rivojlanishiga turtki bo'luvchi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar ta'sir etishi juda ham muhimdir. Prezidentning "Ta'lim maskanlarida biznesga o'qitish va moliyaviy savodxonlikni oshirishni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori e'lon qilindi. Maqolada o'quvchi yoshlarni tadbirkorlikka o'rgatish va ularning sohalar bo'yicha tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari tashkil etish imkoniyatlari haqida ilmiy yoritilgan

**Kalit so'zlar.** Tadbirkorlik, texnologiya, ijodkor, kreativlik, intellektual sifatlar. texnik ijodkorlik, innovatsiya, intensiv-ekstinsiv, oilaviy tadbirkorlik

Tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yishga albatta o'quvchilarda ijodiy fikrlash va kreativlik bo'lishi kerak. Kreativlik o'zi nima avval uning mohiyatini anglashimiz darkor. kreativlik tushunchasi "create-ijodkor, yaratuvchi" ingliz tilida tarjima qilinganda esa ijod ma'nosini bildiradi. O'quvchi yoshlarni kreativlik sifatlarini shakllantirishda ularning ijodiy qobiliyatlar bilan birga tanqidiy fikrlashlari, hayotga

ijodiy yondashish kabi sifatlar shakllanib boradi. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib o'qituvchining kreativligiga uning fikrlash qobiliyatlari jamodoshlari bilan muloqoti o'z faoliyati doirasida ijodiy yondashishi bilish darajasi muhi o'rin tutadi. Har bir inson kreativ qobiliyat bilan dunyoga keladi. Uni qaysi yo'lga yo'naltirish va rivojlantirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan eng asosiy vazifa hisoblaniladi. Shu jumlada maktab ta'limining barcha turlarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratish barkamol avlod tarbiyalashning tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qilishi bugungi kunda ta'lim tizimining asosi bo'lmog'i lozim. O'quvchi yoshlarning kreativ tafakkurini rivojlantirishda o'qituvchi mashg'ulotlarda qaysi usulni va qolipni tanlashi qanday yo'l bilan maqsadga erishishi, o'qituvchining kreativ kompetensiyaga ega ekanligi bilan ko'rinadi. Kreativ sifatleri va ijodkorligi bilan dunyoga mashhur bo'lgan Tomas Edision kreativlik tushunchasini shunday izohlaydi "kreativlik-g'ayri ixtiyoriy jarayon" deydi. Kreativ inson o'z bilimining ko'p qirrali ekanidan emas balki yangi g'oyalarga intilishi balki hayotiy muammolarni noodatiy usulda yechishi, kutilmagan qarorlar chiqara olishi bilan ajralib turadi. Bunda esa interfaol o'yinlar yordam beradi. Interfaol ta'lim turlaridan biri- kreativ ta'lim hisoblanadi. O'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishda psixologik, somatik jihatdan bir birlariga o'xshashlari, rivojlanishi, qobiliyatlari ham o'xshashligi muhimdir.

O'quvchilarda ilk iqtisodiy ta'lim-tarbiya faoliyatini samarali tashkil etishning asosiy omillaridan biri ularda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish ularda ilk iqtisodiy rivojlanishiga turtki bo'luvchi ta'lim-tarbiyaviy tadbirlar ta'sir etishi juda ham muhimdir. Prezidentning "Ta'lim maskanlarida biznesga o'qitish va moliyaviy savodxonlikni oshirishni kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori e'lon qilindi. O'quvchi yoshlarni tadbirkorlikka o'rgatish va ularning sohalar bo'yicha tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari etib quyidagilar belgilandi:

\*o'quvchi yoshlarni maktab davridan boshlab moliyaviy savodxonligini oshirish, ularda biznes yuritish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantirib borish;

\*o'quvchi yoshlarning tajribali hamda el-yurt taniydigan tadbirkorlar bilan ochiq muloqotini joriy qilish, shuningdek ularning tajribasini va bosib o'tgan yo'llarini targ'ib qilish;

\*yetuk tadbirkorlar tomonidan yosh avlodga o'z ko'nikma va tajribalari bilan o'rtoqlashib borish, zamonaviy fikrlovchi ishbilarmonlar avlodni o'stirib borish;

\*umumiy o'rta ta'lim muassasalarida tadbirkorlik sohasida zaruriy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan darslarni yo'lga qo'yish;

\*tadbirkorlar tomonidan tadbirkorlik maktablarini tashkil etishlarini qo'llab-quvvatlash hamda ularni ushbu sohada keng rag'batlantirilishi ta'minlash;

\*tadbirkorlik va biznes boshqaruvi sohasida "fan-ta'lim-ishlab chiqarish" tamoyilidagi uzluksiz ta'lim zanjirini joriy etish maqsadida talabalarga moliyaviy savodxonlikni o'rganish bo'yicha uslubiyot va tavsiyalarni ishlab chiqishni muvofiqlashtirish. 2022/2023 o'quv yilidan boshlab, umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi doirasida bosqichma-bosqich tadbirkorlik va moliyaviy savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan darslarini kiritish choralari ko'riladi. Hozirgi kunda yoshlar ham tadbirkorlik shakllaridan biri bo'lgan oilaviy tadbirkorlik bilan o'z tadbirkorligini yo'lga qo'yishi mumkin. O'z faoliyatingizni oilaviy tadbirkorlik shaklida tashkil etish siz uchun maqbul tanlov hisoblanadi. Chunki, oilaviy tadbirkorlikni tashkil etish orqali o'zingiz yashab turgan hududda faoliyat yuritishingiz hamda ishlab chiqarilgan mahsulotni shu joyning o'zida sotishingiz mumkin. Bunda siz o'z turarjoyingizni yashash uchun mo'ljallanmagan joyga aylantirishingiz shart emas. Shuningdek, siz tadbirkorlik faoliyatini o'z uyingizda tashkil etsangiz, elektr energiyasi, suv ta'minoti, kanalizatsiya, gaz ta'minoti va issiqlik ta'minoti kabi kommunal xizmatlar haqini aholi uchun belgilangan tariflarda to'lashingiz mumkin. Bu esa, boshqa shakldagi korxonalariga nisbatan yengillik va katta imtiyoz demakdir. Oilaviy tadbirkorlik misolida ko'rib chiqamiz.

### **Oilaviy tadbirkorlik va uning shakllari:**

Oilaviy tadbirkorlikni yuridik shaxs tashkil etmagan va yuridik shaxs tashkil etgan holda yo'lga qo'yish mumkin. Yuridik shaxs tashkil etmagan holdagi oilaviy

tadbirkorlik oilaviy tadbirkor (OTH, yuridik shaxs tashkil etgan holdagi oilaviy tadbirkorlik oilaviy korxonona (OKH deb nomlanadi. Tadbirkorlik faoliyatining har qanday shaklida bo'lgani singari oilaviy tadbirkorlikda ham afzallik va kamchilik jihatlari mavjud. Ularning asosiylariga to'xtalib o'tamiz.

### **Oilaviy tadbirkorlikning kamchiliklari va afzalliklari**

Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro ishonch hamkorlikdagi faoliyatning yuqori samaradorligini ta'minlaydi.

Oilaviy munosabatlarning ish bilan bog'liq munosabatlarga salbiy ta'sirining mavjudligi:

Har bir oila a'zosining aqliy va jismoniy imkoniyatlarini yaxshi bilish samarali mehnat taqsimotidan foydalanishga zamin yaratadi. Tadbirkorlik faoliyatida oiladagi mavjud qo'shimcha resurs va imkoniyatlardan foydalanish natijaga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy tadbirkorlikni yirik korxonona shaklida tashkil etish imkoniyatining cheklanganligi Oiladagi yoshlarning tadbirkorlik sirlarini o'rganib borishiga imkon yaratadi. Oilaviy tadbirkorlikni meros qoldirish imkoniyati orqali avlodlarning kelajagini ta'minlaydi.

Oilaviy tadbirkorlikning xususiyatlari: Oilaviy tadbirkor shaklidagi faoliyatni amalga oshirish qator xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Oilaviy tadbirkor o'z faoliyatida faqat oila a'zolaridan foydalanish mumkin bo'lib, tashqaridan xodimlarni yollash huquqiga ega emas. Bu o'rinda oila a'zolari bo'lib, asosan, er-xotin, ota-onalar va farzandlar hisoblanadi. Oilaviy tadbirkor sifatida ro'yxatdan o'tgan oila a'zosi qat'iy belgilangan soliqni to'lovchi hisoblanadi. Oilaviy tadbirkor oyiga eng kam ish haqidani kam bo'lmagan miqdorda, oilaning boshqa a'zolari esa eng kam ish haqining 50 foizi miqdorida sug'urta badallarini to'laydilar. Oilaviy korxononaning xususiyatlari: Oilaviy korxonona – yuridik shaxs tashkil etgan holda amalga oshiriladigan oilaviy tadbirkorlik shakli. Oilaviy korxonona ishtirokchilarining soni ikki kishidan kam bo'lmay, ular korxonona faoliyatini yuritishda shaxsiy mehnatlari bilan qatnashishlari kerak. Oila boshlig'i, uning turmush o'rtog'i, bolalari va nabiralari, ota-onasi, mehnatga layoqatli yoshga to'lgan boshqa qarindoshlari oilaviy korxonona ishtirokchisi bo'lishi mumkin

hisoblanadi. Bir oilaviy korxonaga ishtirokchisi bir vaqtning o'zida boshqa oilaviy korxonaning ishtirokchisi bo'lishi mumkin emas.

Oilaviy korxonaga ishtirokchilari va uning yollanma xodimlarining umumiy soni kichik tadbirkorlik subyektlari xodimlarining qonun hujjatlarida belgilangan o'rtacha yillik sonidan ko'p bo'lishi mumkin emas. Oilaviy korxonaga uning ishtirokchilari tomonidan tovarlar ishlab chiqarish (ishlar bajarish, xizmatlar ko'rsatish) va realizatsiya qilishni amalga oshirish uchun ixtiyoriy asosda, oilaviy korxonaga ishtirokchilarining ulushli yoki birgalikdagi mulkida bo'lgan umumiy mol-mulk, shuningdek oilaviy korxonaga ishtirokchilaridan har birining mol-mulki negizida tashkil etiladigan kichik tadbirkorlik subyektidir. Oilaviy korxonaga faoliyati uning ishtirokchilarining shaxsiy mehnatiga asoslanadi. Oilaviy korxonaga tadbirkorlik subyektlarining tashkiliy-huquqiy shakllaridan biridir.

Oilaviy korxonaga ustav fondining minimal miqdori eng kam ish haqining o'n barobaridan kam bo'lishi mumkin emas. Oilaviy korxonaga yagona soliq to'lovchisi bo'lib hisoblanadi. Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'laganidan keyin oilaviy korxonaga ishtirokchilari ixtiyorida qoladigan foyda summasiga soliq solinmaydi.

Ma'lumki, hozirgi kunda yurtimizda 51 foizdan ziyod aholi qishloq joylarda yashaydi. Biroq qishloq xo'jaligi mahsulotlarining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 17 foizdan oshmaydi. Agrar soha mahsulotlarini qayta ishlash hajmi esa 10 foizga ham yetmaydi. Holbuki, rivojlangan davlatlarda bu ko'rsatkich 50 foizdan ortiqni tashkil etadi. Shu munosabat bilan qishloq xo'jaligini yanada isloh qilish bo'yicha kompleks dastur ishlab chiqish lozim hisoblanadi. Mamlakatimiz aholisining katta qismi qishloq joylarda istiqomat qiladi. Qishloq joylarda, asosan, qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish bilan shug'ullaniladi. Shunga ko'ra, iqtisodiyotimizda qishloq joylarida amalga oshiriladigan tadbirkorlik faoliyati ahamiyatli hisoblanadi.

Shu bois siz qishloq joylarida eng avvalo, shaxsiy yordamchi xo'jaliklaridagi tadbirkorlik bilan shug'ullanishingiz mumkin.

**Shaxsiy yordamchi xo'jalik** – qishloq joylarda yashovchi fuqarolarning o'z tomorqasidagi shaxsiy mehnati orqali qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtirish bilan

shug‘ullanishiga asoslangan oilaviy xo‘jalikdir. Shaxsiy yordamchi xo‘jalik qishloq joylarda yashovchi fuqarolarga meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish uchun uy-joy qurishga berilgan yer maydonlarida tashkil etiladi. Uning uy-joy qurilmagan qismi tomorqa deb ataladi. Mazkur tomorqada oila a‘zolarining shaxsiy mehnati asosida dehqonchilik va chorvachilik mahsulotlari yetishtirishi va undan foydalanishi mumkin. Uning asosiy qismi oila ehtiyojlari uchun ishlatiladi. Lekin, aksariyat hollarda, bu mahsulotlar oila ehtiyojidan ortiqcha bo‘lib qoladi. Ushbu ortiqcha mahsulotlarni dehqon bozorlarida sotish hamda qo‘shimcha daromad olish mumkin bo‘lib, bu o‘z mazmuniga ko‘ra tadbirkorlik deb hisoblanadi.

Dehqon xo‘jaligi: Agar siz shaxsiy yordamchi xo‘jalikdagi tadbirkorlik faoliyati bilan cheklanishni istamasangiz, u holda dehqon xo‘jaligi tashkil etishingiz mumkin demak.

**Dehqon xo‘jaligi** – oila boshlig‘iga berilgan tomorqa yer uchastkasida oila a‘zolarining shaxsiy mehnati asosida qishloq xo‘jaligi mahsuloti yetishtiradigan va realizatsiya qiladigan oilaviy mayda tovar xo‘jaligidir.

Dehqon xo‘jaligi meros qilib qoldiriladigan umrbod egalik qilish uchun oila boshlig‘iga berilgan tomorqa yer uchastkasida tashkil etiladi. U oila a‘zolarining shaxsiy mehnati asosida yuritiladi. Dehqon xo‘jaligi ikki ko‘rinishda tashkil etilishi mumkin.

- 1) yuridik shaxsni tashkil etgan holda;
- 2) yuridik shaxsni tashkil etmagan holda.

Dehqon xo‘jaligi oilaviy mayda tovar xo‘jaligi hisoblanadi. Ya‘ni, unda yetishtirilgan qishloq xo‘jaligi mahsulotining ma‘lum qismi shaxsiy iste‘molga qoldirilgan holda, qolgan qismi bozorda sotishga mo‘ljallangan bo‘ladi. Dehqon xo‘jaligidagi faoliyat tadbirkorlik faoliyati jumlasiga kiradi, hamda dehqon xo‘jaligi a‘zolarining istagiga ko‘ra yuridik shaxs tashkil etgan holda va yuridik shaxs tashkil etmasdan amalga oshirilishi mumkin. Dehqon xo‘jaligi o‘z faoliyatida yollanma mehnatdan doimiy asosda foydalanishi mumkin emas.

Fermer xo'jaligi: Qishloq joylaridagi yanada yirikroq tadbirkorlik shakli – bu fermer xo'jaligidir. Fermer xo'jaligi – ijaraga berilgan yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqarishi bilan shug'ullanuvchi, mustaqil xo'jalik yurituvchi subyekt hisoblanadi. Fermer xo'jaligiga qishloq xo'jaligi ahamiyatidagi yerlar mahalliy kengashlar tomonidan meros qoldirish huquqi bilan 50 yilgacha muddatga ijaraga beriladi. Fermer xo'jaligi ham mehnatga layoqatli yoshdagi oila a'zolaridan, ham yollanma ishchilardan foydalanishi mumkin. Fermer xo'jaligi qishloq xo'jaligi mahsulotlarini tovar shaklida, ya'ni, asosan, bozorda sotish uchun ishlab chiqaradi.

U yuridik shaxs ko'rinishida tashkil etilib, boshqa iqtisodiy subyektlar bilan mustaqil ravishda xo'jalik munosabatiga kirisha oladi. Fermer xo'jaligi ijaraga berilgan yer uchastkalaridan foydalangan holda qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqarishi bilan shug'ullanuvchi, mustaqil xo'jalik yurituvchi subyektdir.

Agrofirmlar: Agar siz nafaqat qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish, balki ularni qayta ishlash orqali ham o'z tadbirkorlik daromadingizni oshirishni istasangiz, u holda agrofirma faoliyatini yo'lga qo'yishingiz mumkin. Agrofirma – fermer, dehqon va shaxsiy yordamchi xo'jaliklar tomonidan yetishtirilgan qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash hamda sotish bilan shug'ullanuvchi korxonalar hisoblanadi.

Yoshlar tadbirkorligining ahamiyati va zarurligi: Tadbirkorlik faoliyati bilan, yoshidan qat'i nazar, muomala layoqatiga ega bo'lgan barcha fuqarolar shug'ullanishi mumkin. Biroq, shu bilan birga, davlat imkon qadar yoshlarning tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishini rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga harakat qiladi. Chunki yoshlar jamiyatning katta kuch va g'ayrat sarflashga qodir, harakatchan, barcha yangi hodisalarni tez qabul qiluvchi va o'zlashtiruvchi faol qismidir. Yoshlarni tadbirkorlikka jalb etish mamlakatimizda tadbirkorlikni rivojlantirish, yoshlar bandligini ta'minlash, yangi ish o'rinlari tashkil etishga imkon yaratadi. Shuningdek, tadbirkor yoshlar safining kengayishi milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlanish yo'lidan borishini ta'minlaydi. Bu esa yosh, tashabbuskor, yangicha fikrlaydigan tadbirkorlar avlodini shakllantirishni taqozo etadi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar**

1. Mirziyoyev Sh.M. 2022-yil 20-dekabrdagi murojatnomasi -82b
2. Hamroyev H. Tadbirkorlik asoslari. - T.: Yangi nashr, 2010. 10b
3. “Tadbirkorlik faoliyatiga texnologik ta’lim orqali yo`naltirish” Ibragimova Maryam G`ulomovna Namangan Davlat Universiteti Ilmiy Axborotnomasi .2023
4. “Kasb-hunar ta’lim tizimida tadbirkorlik asoslari fanini o`qitishda interfaol metodlar” Xoliqova ZeboRustamovna. Международный научный журнал 78b